

DIŞ TİCARETTE HIZLANDIRICI ve KOLAYLAŞTIRICI BİR UNSUR OLARAK SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI KAPSAMINDA AB ile GÜMRÜK BİRLİĞİ, BİR FIRSAT MI YOKSA BİR ENGEL Mİ?

CUSTOMS UNION WITH EU IN THE FRAME OF FREE TRADE AGREEMENT
AS AN ACCELERATING AND EASING FACTOR OF FOREIGN TRADE:
AN OPPORTUNITY OR AN OBSTACLE?

Murat ARSLANDERE*

Hüseyin KUTBAY**

ÖZ

Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon modelidir. Bu çerçevede, taraflarca ortak ticaret politikaları ve ortak rekabet kurallarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Serbest Ticaret Anlaşmaları'nda (STA) ise ortak ticaret politikaları ve ortak rekabet kuralları uygulama zorunluluğu bulunmadığı gibi, taraflar üçüncü ülkelere karşı kendi gümrük tarifelerini uygulamaktadırlar. Gümrük Birliği anlaşmasının gereği olarak Avrupa Birliği'nin (AB) üçüncü bir ülke ile STA yapmasından sonra Türkiye'nin de aynı ülke ile bir STA yapması arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşması ayrıca Türkiye'nin STA

ABSTRACT

The Customs Union is an economic integration model in which customs duties, effective taxes, quantitative restrictions and all measures having equivalent effect are removed in trade between the parties and the common customs tariff is applied to third countries outside the union. In this context, the common commercial policies and common competition rules by the parties need to be developed and implemented. In Free Trade Agreements (FTA), the parties are not obliged to implement common trade policies and common competition rules and the parties apply their own tariffs against third countries. As a requirement of the Customs Union agreement after the European Union (EU) has made the FTA with a third country; the time elapsed between Turkey and the same country as making the FTA, competitive conditions occurs against Turkey and other problems sourced from the

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üni., m_arslandere@hotmail.com, ORC-ID: 0000-0002-0069-9275

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üni., hkutbay70@gmail.com, ORC-ID: 0000-0002-8819-1846

Arslandere, M., Kutbay, H., (Mart 2019). Dış Ticarete Hızlandırıcı ve Kolaylaştırıcı Bir Unsur Olarak Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında AB ile Gümrük Birliği, Bir Fırsat Mı Yoksa Bir Engel Mi?, *Vergi Raporu*, 234, (103-125).

yapmada AB'yi izleme politikası uygulamasından kaynaklı diğer sorunlar nedeniyle bu çalışmada; Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliği'nin STA'ya dönüşmesi gerekip gerekmediği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Serbest Ticaret Anlaşması, Gümrük Birliği, Gümrük Vergisi,

JEL Sınıflandırması Kodları: F13,P33, F53, J51, K34

GİRİŞ

Bölgesel ticaret anlaşmaları gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları olmak üzere iki temel kategoriden oluşmaktadır. Gümrük Birliği genellikle, belirli ülkelerin tercihli olarak, birbirlerinin ithalatlarına tarife dışı pazar erişimi verdikleri ve dünyanın geri kalanından ithalat için ortak bir dizi gümrük tarifesi uygulamayı kabul ettikleri bir ticari anlaşma şeklinde tanımlanırken, serbest ticaret anlaşması ise anlaşmaya taraf ülkelerin kendi aralarında ticaretlerini etkileyen tarife ve tarife dışı engelleri bertaraf ederek, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak taraf ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde mevcut ulusal düzenlemelerini sürdürmesine izin veren bir düzenleme olarak tanımlanmaktadır. Yani bu anlaşmalar ile anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında gümrük vergisi ve kısıtlamalar kaldırılmakla beraber taraf ülkeler üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi oluşturmayıp her ülke anlaşma dışındaki diğer ülkelere kendi milli gümrük tarifelerini uygulayabilmektedir. Bölgesel ticaret anlaşmalarının her ikisinde de gümrük vergileri ve benzeri tarife dışı engeller kaldırılmakta olsa da Serbest Ticaret Anlaşmalarında Gümrük Birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca Gümrük Birliği'nde serbest dolaşım ilkesi geçerli iken Serbest ticaret anlaşmalarında ise menşe kuralları uygulanmaktadır. Gümrük Birliği çerçevesinde

implementation EU following policy in Turkey's FTA execution. In this study; the Customs Union's signed by Turkey and the EU, it was discussed whether it should turn into a FTA.

Keywords: Foreign Trade, Free Trade Agreements, Customs Union, Customs Duty

JEL Classification Codes: F13,P33, F53, J51, K34

AB'nin tercihli ticaret ilişkisi geliştirdiği üçüncü ülkelerle STA imzalama yükümlülüğümüz bulunmaktadır. Bununla birlikte, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret anlaşmalarında, bu ülkelerin ülkemizle bir anlaşma imzalaması yönünde hukuki bir zorunluluk yer almamaktadır. Dolayısıyla STA imzalamamanın bu ülkeler açısından herhangi bir yaptırımını bulunmamakta ve bu nedenle aramızdaki müzakereler son derece yavaş ilerlemektedir.

Türkiye'nin taraf olduğu Gümrük Birliği sadece AB ile ticari ilişkileri belirlememekte aynı zamanda diğer devletlerle de ticari ilişkileri belirlemede etken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Türkiye'nin STA yapma stratejisi Avrupa Birliği'ni takip etme üzerine inşa edildiğinden bu alanda bazı sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin; bazı devletlerin AB ile STA yapıp sonrasında Türkiye ile STA yapmak istememesi ve sonrasında Türkiye'nin AB ile ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğunun bulunması hasebiyle bu ülkelerin Türkiye ile yaptığı ticarete haksız rekabet durumunun ortaya çıkması, AB'nin kendi iç dinamikleri ve vizyonu doğrultusunda STA yapacağı ülkeleri belirlemesi ve bu seçim kriterlerinin Türkiye ile uyuşmaması, Türkiye'nin STA yapmada AB'yi takip etme stratejisi sonucu diğer devletlerle olası ticaret fırsatlarını değerlendirememesi gibi engeller AB ile olan Gümrük Birliği'nin STA konumuna dönüştürülmesini irdeletmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin AB ve STA imzaladığı ülkelerle olan

ticaret hacmi değerlendirilmiş ayrıca Türkiye'nin STA imzalamadığı ülkelerle olan ticaret pazarı da incelenmiş olup Türkiye'nin AB ile olan Gümrük Birliği'nin dış ticarete bir engel mi yoksa bir fırsat mı olduğu araştırılmıştır.

1-GÜMRÜK BİRLİĞİ

Farklı bir ülke ile gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerinde, gümrük bölgesinden mal veya hizmetlerin transit geçişinde devletle olan ilişkileri ve işlemleri yürütme hizmeti Gümrük İşlemleri olarak nitelendirilirken¹ taraf ülkelerin kendi aralarındaki ticaretin her çeşit tarife ve eş değer vergiden muaf bir biçimde gerçekleşebildiği ve tarafların, birlik dışında kalan ülkelere yönelik olarak da ortak bir gümrük tarifelerini benimsedikleri ekonomik entegrasyon modeli ise Gümrük Birliği olarak ifade edilmektedir.² Mirus ve Nataliya (2000)³ ise uluslararası ekonomik bütünleşmelerin uygulamada en yaygın rastlanan türlerinden biri olan Gümrük Birliğini; iki veya daha fazla ülkenin karşılıklı ticaretlerinde tarife ve kotaların kaldırdığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak tarife ve kotaların getirildiği bütünleşme biçimi şeklinde ifade etmişlerken, La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanı ise; akit tarafların hepsinde tek bir tarifenin, birliğe üye olmayan devletlere ise ortak bir gümrük barajının uygulandığı, birlik içerisinde yer alan üyeler arasındaki mal alışverişlerinde uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan

kaldırıldığı, üçüncü ülkelere ithal edilen mallar için ise alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı ekonomik bütünleşme şeklini Gümrük Birliği olarak tanımlamıştır.⁴ Gümrük Birliği üzerine ilk görüşler, Smith, Taussing ve Torrens tarafından ortaya atılmıştır. Smith, iki ülkenin kendi aralarındaki ticari engellerin kaldırılmasının ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasının o ülkelerin iktisadi birimleri yararına olacağını ifade etmişken Taussing, ülkelerin dış ticaretten aldıkları pay oranlarıyla orantılı olarak gümrük indirimlerinden fayda sağlayacaklarını, Torrens ise, tarifelerle ilgili anlaşmalarda çok taraflı anlaşmaların ticaret hadleri üzerlerinde olumsuz etki yapacağını ancak karşılıklı anlaşmalarda bu etkinin görülmeceğini belirtmiştir.⁵ Her ne kadar Smith, Taussing ve Torrens tarafından Gümrük Birliği ele alınmış olsa da Gümrük Birliği teorisine en büyük katkıyı Viner yapmıştır. Jacob Viner tarafından ilk kez 1950 yılında "The Customs Union Issue" adlı çalışmada kullanılmış olan Gümrük Birliğinin başarılı olabilmesi, gümrük gelirlerinin bir merkezde toplanmasına ve bu gelirlerin önceden belirlenecek esaslara göre paylaşılmasına bununla birlikte Gümrük Birliğine katılımında yeterli sayıda olmasına bağlanmıştır. Çünkü katılım ne kadar büyük olursa, olumlu üretim etkisinin o kadar büyük olacağı, olumsuz üretim etkisinin ise aynı oranda azalacağı ifade edilmiştir.⁶ Gümrük Birliğinin başarılı olabilmesi

¹ Mahmut TEKİN ve Ahmet Alper SAYIN. "Lojistik Faaliyetlerde Satınalma Faaliyetinde Karşılaşılan Riskler Ve Perakende Sektöründe Uygulaması". Kesit Akademi Dergisi. Sayı: 10, 2017. s.553.

² Mehmet ŞENTÜRK. "Gümrük Birliği Üyelikinden Günümüze Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir İnceleme", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Sayı 1. 2014. s.128.

³ Rolf MIRUS ve Rylska NATALIYA. Economic Integration: Free Trade Areas vs. Customs Unions". 2000. <http://www.business.ualberta.ca/Centres/WCER/Publications/Other/~media/business/Centres/WCER/Documents/Publications/OtherPublications/NAFTA/NAFTArylska.ashx>. Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018.

⁴ Kağan BAĞÇEKAPILI. Gümrük Birliği Teorisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Marmara Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. 2006. s.25.

⁵ Mirza Halit ÇAĞLAYAN. Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Çukurova Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana. 2016. s.17.

⁶ Jacob VINER. The Customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace, New York. 1950.

üye sayısının çok olmasının yanında birliğe katılan ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklarının az olmasına, coğrafi ve kültürel yakınlığa, ekonomik yapının benzerliğine ve bölgesel yatırım politikalarının uyumlaştırılmasına da bağlanmıştır.⁷ Gümrük Birliğinin uluslararası hukuktaki tanımı ise, ülkeler arasındaki anlaşmalardan doğan ekonomik bütünleşme şeklinde yapılmakta olup bu bütünleşmenin aşağıda belirtilen iki şarta uyması gerekmektedir;⁸

- Birlik içerisindeki ülkelerin birbirlerine karşı her türlü gümrük vergisini, eş etkili ücretleri ve miktar kısıtlamalarını uygulamaktan kaçınması ve
- Birlikte yer alan ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak bir dış gümrük tarifesi uygulaması gerekmektedir.

Bu iki şart birlikte değerlendirildiğinde Gümrük Birliği; İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda, İsviçre, Avusturya ve Portekiz'in üyesi olduğu Avrupa Serbest Ticaret Birliğinden (EFTA) ayrılmaktadır. Çünkü serbest ticaret birliğinde/anlaşmasında, Gümrük Birliğinde olduğu gibi üye ülkeler arasında gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ortadan kaldırılmakta ancak her üye, gruba ait olmayan ülkelere yönelik kendi dış tarife ve tarife politikasını muhafaza ederken Gümrük Birliğinde olduğu gibi ortak bir tarife uygulamamaktadır. Bu bağlamda Gümrük Birliği aynı zamanda bir serbest ticaret bölgesi sayılmaktadır. Çünkü birliğe dâhil ülkeler arasında ticaret serbesttir. Fakat serbest ticaret bölgesi bir Gümrük Birliği gerektirmez. Yani serbest ticaret bölgesinde ortak bir gümrük tarifesine gerek yoktur.⁹ Gümrük Birliği, yapılan tanımlamalar ele alındığında en

genel anlamıyla, dış ticarete uygulanan gümrük vergilerinin, eş etkili vergilerin ve kotaların kaldırılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliğine sonradan dâhil olan bir ülke, birlik üyesi ülkelere daha önce dış ticaretinde uyguladığı gümrük vergisinin gelirden mahrum olacaktır. Bu durum ülkelerin birbirleriyle olan dış ticaret hacimlerinde önemli değişiklikler oluşturmakta, dolayısıyla dış ticaret üzerinden alınan gümrük vergisi dışındaki diğer vergi gelirlerini de etkilediğinden Gümrük Birliği entegrasyonlarında bu etkilenmenin, gümrük vergisinin alınmamasından uğranan gelir kaybını telafi edebilecek büyüklükte olması arzulanmaktadır.¹⁰

1.1- Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne Katılım Süreci

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi adına II. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok adımlar atılmış olup atılan adımlar genellikle olabildiğince çok ülkenin arasındaki ticari engellerin kaldırılmasını öngören çabaları içermekte iken özellikle 1970'lerden sonra ortaya çıkan siyasi ve ekonomik gelişmeler ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki bu yaklaşımın değişmesine neden olmuş ve çok ülke yerine daha dar bir çerçevede ve daha çok birbirlerine coğrafi olarak yakın ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmasına dayanan ekonomik bölgeselleşme yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Ekonomik bölgeselleşmenin giderek önem kazandığı bu yapı içerisinde Türkiye, küresel çapta ticari serbestleşme hareketine Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması (GATT)'na üye olarak başlamıştır. 1951 yılında İngiltere –Torquay'da yapılan müzakerelerde, birçok ülke ile beraber

⁷ Demet ÇAK ve Murat ÇAK. Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi. İstanbul Ticaret Odası Yayını. İstanbul.2007. s.19.

⁸ EUROPEAN DOCUMENTATION. The Customs Union, Official Publications of the European Communities. Luxembourg. 1983. s.7.

⁹ Miltiades CHACHOLIADES. International Economic. McGrawHill Inc. New York. 1990. s.224

¹⁰ Mircan TOKATLIOĞLU. "Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği". Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi. Sayı 10. 2005. s.48.

Türkiye'nin de GATT'a katılması öngörülmüş ve Türkiye anlaşmayı 1953 yılında imzalamıştır.¹¹ Ayrıca 1959 yılından itibaren Dünyanın en önemli bölgesel işbirliklerinden biri olan Avrupa Birliği ile bütünleşme yönünde pek çok adımlar atılmış olan Türkiye, bütünleşmede önemli bir adım sayılan Gümrük Birliği sürecine dâhil olmuştur.¹² Bu süreç, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık kuran Ankara Anlaşması'nın 12 Eylül 1963'te imzalanması ile başlamış olup 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye ile AB ortaklığının yasal temelini oluşturan anlaşma ile Türkiye'nin ekonomisini güçlendireceği "hazırlık dönemi", taraflar arasında bir Gümrük Birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşeceği "geçiş dönemi" ve Gümrük Birliği temelinde taraflar arasında ekonomi politikalarının koordinasyonunun güçlendirileceği "son dönemden" oluşan üç aşamalı bir bütünleşme modeli öngörülmüştür.¹³

Ankara anlaşmasına göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl

sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasında kapsayan ve Türkiye ile AET arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik olan hazırlık döneminde, AET üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiş olup bu süreçte, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Ancak, Topluluk 1971 yılında, Türkiye'den ithal ettiği bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında, sanayi mamullerine uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır.¹⁴ AB'nin hazırlık döneminde Türkiye'ye tek taraflı tarife kotaları şeklinde uygulamış olduğu kotalar ve gümrük vergileri Tablo 1'de belirtilmiş olup bu dönemde tanınan kota miktarı kadar Türkiye'nin ihracatı AB'ye gümrüksüz giriş yapmış, kotayı aşan miktar için ise gümrük vergisi uygulanmıştır. Tablo 1'de belirtilen ürünler o dönemde Türkiye'nin AB'ye toplam ihracatının %40'ına karşılık gelmektedir.

Tablo 1: AB'nin Hazırlık Döneminde Türkiye Tarım Ürünlerine Uyguladığı Kota ve Gümrük Vergileri

Ürün	AB'nin Gümrük Vergisi	Türkiye'ye Uygulanan Gümrük Vergisi	Yıllık Kontenjanlar 1965-1970 (ton)	Yıllık İhracat 1965-1970 (ton)	1971 yılı AB'ye İhracatımız (bin dolar)
Fındık	% 4	2.5	17.000-18.700	29.337-42.845	41.692
Kuru Üzüm	% 6	Muaf	30.000-38.570	25.570-25.075	12.698
Kuru İncir	% 10	4.7	13.000-18.900	12.802-18.700	5.860
Tütün	% 26	Muaf	12.500-17.615	9.519-23.745	27.424

Kaynak: Alkan, 2015: 18.

¹¹ Mehmet ŞENTÜRK. a.g.e. 2014. s.128.

¹² Hüseyin Mualla YÜCEOL. "Bölgeselleşme Süreci ve Türkiye-AB Gümrük Birliği". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 2. 1999. s. 138.

¹³ İlke GÖÇMEN. "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış". Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. No:1. 2016. s.86.

¹⁴ Dilek TEMİZ. "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu?", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. No:1. 2009. s.116.

Gümrük Birliği amacına yönelik ikinci dönemi oluşturan geçiş dönemi ise, 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle hukuken başlayarak 22 yıl sürmüştür. Katma protokolde Ankara anlaşmasıyla çerçevesi çizilen Gümrük Birliği'nin detayları belirlenmiş olup bu süreçte sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının temin edilmesi ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması planlanmıştır.¹⁵ Hazırlık döneminden farklı olarak geçiş dönemi hem Türkiye'ye hem de topluluğa yükümlülükler öngörmüştür. Topluluk, Türkiye çıkışlı ithalata uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı taahhüt etmişken, petrol ürünleri, perakende satışta arz edilmeyen pamuk ve pamuk ipliği, diğer pamuklu dokumalar ile yün veya ince hayvan tüyünden yapılan makine dokuma halılarını bu protokole dâhil etmemiştir. Ancak bu dört üründen petrol ürünleri için 200.000 tonluk bir tarife kontenjanı açılmış, diğer üç maddede ise gümrük vergileri 12 yıllık dönemde %25'erlik dilimler halinde sıfırlanmıştır.¹⁶ Türkiye ise topluluk menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri 12-22 yıllık bir takvim içinde (rekabet gücü yüksek olduğu ürünlerde 12 yıl, diğerlerinde 22 yıl) kademeli şekilde kaldırmayı ve topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı ortak gümrük tarifelerini benimsemeyi üstlenmiştir. Listede yer alan sanayi ürünlerinin hangi sektörlere ait olacağı hakkındaki karar ise Türkiye'nin yetkisine bırakılmıştır¹⁷.

Türkiye'nin ortak gümrük tarifesine uyumu 1980'li yılların başına kadar yaşanan ekonomik sorunlardan dolayı kesintiye uğramış olup Tür-

kiye ve topluluk arasındaki ilişkiler Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de yaptığı üyelik başvurusundan sonra tekrar ivme kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye 1988 yılından sonra topluluk ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmek üzere indirimlerini süratlendirmiş ve ortak gümrük tarifesine uyum kapsamında önemli adımlar atmıştır.¹⁸ Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin nasıl işleyeceğine ilişkin ilkeler, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında belirlenmiş ve böylece Ankara anlaşmasında belirtilen geçiş dönemi 22 yıllık bir dönem sonrasında son bularak son dönem olan Gümrük Birliği dönemine geçilmiştir. Türkiye ile AB arasında ortaklık ilişkisinin temel dayanaklarından birini teşkil eden Gümrük Birliği, AB tarihinde ilk defa tam üye olmayan üçüncü bir ülke ile gerçekleştirilmiş en derin ticari bütünleşme örneği de olmuştur.¹⁹ Gümrük Birliği ile birlikte, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler kaldırılmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulamaya başlamıştır. Nitekim 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla AB'den sanayi ürünü ithalatında (tarıma dayalı sanayi ürünleri hariç) gümrük vergileri sıfırlanırken, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortalama gümrük vergisi oranı ise AB'nin belirlediği ortak gümrük tarifesi seviyesine çekilmiş olup²⁰ Türkiye'nin AB ve üçüncü ülkelere karşı aşamalı olarak uyguladığı karşılıklı gümrük vergisi oranları Tablo 2'de belirtilmiştir.

¹⁵ Havva DEMİREL. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği ve Kıbrıs Problemi. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta. 2003. s.30.

¹⁶ Rıdvan KARLUK. Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: İstanbul. 1996. s.412.

¹⁷ Katma Protokol, Madde 10 -18.

¹⁸ Harun UÇAK. Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması (Ed: Muhsin Kar). Avrupa Birliği Dış Ticaret Politikası. Ekin Yayınevi. 2010. s.137.

¹⁹ Seyhun DOĞAN ve Semanur KAYA. "Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinin Ülke ve Fasil Bazlı Yoğunlaşma Analizi". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi. Sayı 14. 2011. s.2.

²⁰ Harun UÇAK. a.g.e. 2010. s.137.

Tablo 2: Türkiye'nin Uyguladığı Karşılaştırmalı Gümrük Vergisi Oranları

Bölge	1993	1994	1995 Ocak	1995 Nisan	1996 Ocak
AB	%28.93	%22.19	%20.49	%18.37	%0
Üçüncü Ülkeler	%33	%26.79	%25.29	%23.02	%5.80

Kaynak: Halicioğlu, 1997: 292.

Türkiye, AB ülkelerine karşı uygulamış olduğu gümrük vergilerini tedricen azaltarak 1 Ocak 1996 tarihinde gümrük vergilerini tamamen sıfırlamışken; üçüncü ülkelere karşıda gümrük vergilerini yıllar itibariyle azaltmış ve AB ülkelerine sıfır oranının uygulandığı tarihte bu ülkelere %5,8 oranında gümrük vergisi uygulanmıştır. Jackson (2007)²¹ gümrük vergilerinin indirilmesi neticesinde rekabete hazır olmayan yerli üreticilerin gümrük tarifesi ile sağlanan korumadan mahrum kalacağını ve bu durumun olumsuz etkilere yol açabileceğini belirtmiştir. Ancak aynı zamanda indirimli gümrük vergisi tarifelerinin düşük maliyetli girdi sağladığını ve bu durumda Türkiye gibi daha çok nihai sanayi malları değil de ara sanayi malları ithalatını gerçekleştiren ülkelerde olumlu etki de bulunacağını ifade etmiştir. Gümrük Birliği ile beraber Türkiye'nin uyum sağlaması gereken düzenlemelerde ayrıca ifade edilmiş olup bu düzenlemeler aşağıda belirtilmiştir;²²

- i. Sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri ile eş etkili resim ve vergilerin 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun alanına giren 142 kömür ve çelik ürününde vergi ve resimlerin 1 Ocak 1999 tarihi itibariyle kaldırılması, işlenmiş tarım ürünlerinin endüstriyel bileşeni üzerindeki görevlerin yerine getirilmesi ve 1 Ocak 1999 tarihine kadar tarımsal bileşen üzerindeki görevlerin düzenlenmesi,

- ii. AB tarafından üçüncü ülkelerle imzalanan tüm tercihli anlaşmaların 1 Ocak 2001 tarihine kadar kabul edilmesi,
- iii. AB ile sanayi ürünleri ticaretinde uygulanan miktar kısıtlamalarının ve eş etkili uygulamaların 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle kaldırılması, bu tarih itibariyle AB rekabet kurallarının ve AB gümrük hükümlerinin kabul edilmesi,
- iv. Fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının yeterli ve etkili bir şekilde korunması ve uygulanmasının güvence altına alınması.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği öncesinde transit döneminin gereği olarak 1996 tarihinde yürürlüğe konulmuş olan Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin hala netleşmemiş olması neticesinde öngörülenden daha uzun süre yürürlükte kalmış ve Türkiye açısından sistematik sorunlar (Türkiye'nin Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda AB'nin karar alma süreçlerinde yer almaması, Gümrük Birliği'nden tam anlamıyla yararlanmamıza mani olan karayolu kotaları, dünya ticaretinde değişim, AB ticaret politikasındaki yönelimler, Gümrük Birliğinin sağladığı faydalarda aşınma, tarım ve hizmetler ile kamu alımları sektörlerinin Gümrük Birliğine dâhil edilmesi, Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkeler ile müzakere ettiği serbest ticaret anlaşmalarından mahrum edilmesi, üyelik müzakerelerinde tıkanıklık, vb.) içeren bir ortaklık ilişkisine dönüşmüştür.²³ Söz konusu sorunlara

²¹ Karen JACKSON. Assessing the Turkey-EU Customs Union: Shallow and Deep Integration, Paper Presented at the European Trade Study Group Conference. 2007.

²² Christina HARTLER ve Sam Laird. "The EU Model and Turkey: A Case for Thanksgiving?". Journal of World Trade. Sayı 3. 1999. s.147.

²³ İlke GÖÇMEN. a.g.e. 2016. s.87.

ilişkin olarak da Gümrük Birliği Kararı'nda hiç hüküm bulunmaması veya mevcut hükümlerin Türkiye açısından yetersiz kalması hatta Türkiye'nin AB ve ABD arasında müzakere edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) sonucu ortaya çıkacak ekonomik blok içinde yer alma hedefi, AB'nin Gümrük Birliği anlaşma tarihinden bu yana üç kez büyüyüp 15 üye devletten 28 üye devlete ulaşması, Güney Kore, Hindistan, Kanada, Japonya, ASEAN ülkeleri ve ABD gibi dünya çapındaki büyük ekonomilerle derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmalarını sonuçlandırması ve dünya ekonomisinin giderek küreselleşip birbirine bağlanması Gümrük Birliğinin güncellenmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir.²⁴ Çünkü rekabetin yoğun ve şartların dinamik olduğu bir ortamda piyasaya ayak uydurabilmek ve bu piyasa da süreklilik arz edebilmek, ancak eskiyi yenileme, yeni durumlara karşı hazırlıklı olma ve yeniliklere açık olma ile mümkün olabilmektedir.²⁵ Bunun için Türkiye Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler çerçevesinde Avrupa Komisyonu ile yürütülen teknik müzakereler 27 Nisan 2015 tarihinde tamamlanmıştır.²⁶ Bu bağlamda, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin değerlendirilmesi ile ilgili bir çalışma Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilmiş ve Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilmiştir. Çalışmada, Gümrük Birliği çerçevesinde sistemli sorunların çözülmesinin ve ilişkilerin yeni alanlara yaygınlaştırılmasının, taraflar için Gümrük Birliği'nin faydalarını artıracığı ileri sürülmüştür.²⁷ Çünkü günümüzde teknolojik, sosyolojik, ekonomik vb.

gelişmeler, beklenilmeyen derecede hızlı ve yaygın yaşanmakta olup geçmişte güncel ve yeni olarak değerlendirilebilen birçok sistem, yapı, olgu ve birlik, gerçekleşen hızlı ve küresel değişim nedeniyle hızla güncelliğini ve sürdürülebilirliğini kaybedebilmekte ve güncellenme ihtiyacı duymaktadır. Ekonomik hayatın vazgeçilmez unsuru olan birlikler (AB gibi) ve örgütler için de söz konusu durum benzerlik taşımaktadır.²⁸

2- DÜNYA ÜLKELERİ ARASINDA UYGULANAN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

İki veya daha fazla ülke grubunun aralarında ticareti yapılan mal ve hizmetlerin çoğunda tarifeleri, kotaları ve tercihleri kaldırmak amacıyla yapmış oldukları ticari düzenlemeler olarak nitelendirilen serbest ticaret anlaşmaları (STA), genellikle ihracat ve ithalat sınır vergileri ve diğer engelleri (standartlar, süreçler vb.) azaltarak veya kaldırarak anlaşma yapan ülke gruplarının birbirlerinin piyasalarına erişim imkânı sağlamaktadır. Serbest ticaret anlaşmalarına taraf olan ülkeler kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamalarını kaldırırken, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi oluşturmayarak Gümrük Birliğinden ayrılmaktadır. Ayrıca Gümrük Birliği'nde serbest dolaşım ilkesi geçerli iken STA'da ise menşe kuralları uygulanmaktadır.²⁹ Serbest ticaret anlaşmaları iki ülke arasında olabildiği gibi ikiden fazla ülke grubu arasında da imzalanabilmekte olup çeşitli serbest ticaret anlaşmaları Tablo 3'te belirtilmiştir.

²⁴ TİCARET BAKANLIĞI. Gümrük Birliği Neden Güncelleniyor? 2018. <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncellenme-sureci/gumruk-birligi-neden-guncelleniyor>. Erişim Tarihi: 03 Ekim 2018.

²⁵ Özcan SEZER ve Murat AK. "Bilgi Çağında İnsan Kaynakları Yönetiminin Değişen Fonksiyonları". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Sayı 2. 2017. s.212.

²⁶ TİCARET BAKANLIĞI. a.g.e. 2018.

²⁷ AB-TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TİCARİ İLİŞKİLER RAPORU. Report of The Senior Officials Working Group (SOWG) on The Update of The EU-Turkey Customs Union and Trade Relations. 2015. <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncellenme-sureci/gumruk-birligi-neden-guncelleniyor>, Erişim Tarihi: 03 Ekim 2018.

²⁸ Murat AK. "Yeniden Yapılandırılan Sağlık Bakanlığı'nda Değişen İnsan Kaynakları Uygulamaları". Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi. Sayı 1. 2018. s.73.

²⁹ İSTANBUL İHRACATÇI BİRLİKLERİ. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Kılavuzu. 2010.

Tablo 3: Dünya Ülkeleri Arasında Uygulanan Serbest Ticaret Anlaşma Örnekleri

NAFTA (USMCA)	<p>Kanada, Meksika ve ABD tarafından imzalanan ve Kuzey Amerika'nın üç büyük ekonomik gücü arasındaki ekonomik faaliyetleri teşvik etmek için oluşturulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Kuzey Amerika ekonomik ilişkilerini temelde yeniden şekillendirerek, Kanada ve ABD'nin gelişmiş ekonomileri ile Meksika'nın gelişmekte olan ülkeleri arasında eşî görülmemiş bir entegrasyon oluşturmuştur. Özellikle tarım, tekstil ve otomobil ile ilgili çok sayıda tarife, 1 Ocak 1994 ile 1 Ocak 2008 tarihleri arasında kademelî olarak kaldırılmıştır. Anlaşma ile ilk kez yabancı şirketlere, anlaşma ülkelerini uluslararası tahkim kurullarında tek taraflı olarak dava etme hakkı tanınmıştır. NAFTA ile üç ülke arasındaki ticaret engellerini ve tarifeleri ortadan kaldırmak, adil rekabet koşullarını teşvik etmek, yatırım fırsatlarını artırmak, mülkiyet haklarının korunmasını ve uygulanmasını sağlamak ve ticaret anlaşmazlıklarını çözmek için bir prosedür sağlamak amaçlanmıştır. Ticaret ve yatırımla ilgili kuralları ve prosedürleri güçlendirilmiş olan NAFTA dünyanın geri kalanı için ticari serbestleşmenin faydalarının değerli bir örneğini oluşturmuştur. Çünkü NAFTA, bölgesel ticareti üç kattan fazla teşvik etmiş ve üç ülke arasındaki sınır ötesi yatırımları da önemli ölçüde arttırmıştır.³⁰ 30 Eylül 2018'de ABD-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA) olarak güncellenmiştir.</p>
EFTA	<p>3 Mayıs 1960 yılında Birleşik Krallık, İsveç, Norveç, İsviçre, Danimarka, Portekiz ve Avusturya ülkeleri tarafından Avrupa Birliği'ne bir alternatif olarak kurulmuş olup organizasyona 1970'de İzlanda, 1986'da Finlandiya, 1991'de ise Lihtenştayn katılmıştır. Kurucular dâhil üyelerinin çoğu birlikten ayrılarak AB'ye girdiği için günümüzde EFTA, 4 Avrupa ülkesinin (Norveç, İsviçre, İzlanda ve Liechtenstein) üye olduğu bir uluslararası ticaret örgütü olarak faaliyetlerine devam etmektedir. EFTA'nın amacı, gıda maddeleri dışındaki maddeler için aralarındaki gümrük duvarlarını kaldırarak sanayi malları alanında serbest bir ticaret bölgesi oluşturmaktır. EFTA üyeleri, üçüncü ülkeler ile yaptıkları sınaî ürün ticaretinde ortak gümrük tarifesi uygulamamaktadırlar.³¹</p>

³⁰ James MCBRIDE ve Mohammed Aly SERGIE. NAFTA's Economic Impact. 2018. <https://www.cfr.org/backgrounder/naftas-economic-impact>, Erişim Tarihi: 05 Ekim 2018.

³¹ Chris RHODES ve diğerleri. The European Free Trade Association. House of Commons Library. 2018.

CEFTA	<p>Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA), Polonya, Macaristan ve Çek-Slovak Cumhuriyetleri tarafından 21 Aralık 1992 tarihinde imzalanmış ve Temmuz 1994'te yürürlüğe girmiştir. Katılımcı ülkeler, Avrupa politik, ekonomik, güvenlik ve hukuk sistemlerini birleştirmeyi, böylece demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini sağlamlaştırmayı ummuşlardır. Tüm kurucu ülkeler Avrupa Birliği'ne katıldıkça (bir katılımcı ülke Avrupa Birliği'ne katılırsa üyeliği sona ermektedir), CEFTA'yı terk ederken Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi çerçevesinde zaten iki taraflı serbest ticaret anlaşmaları matrisini tamamlamış olan Balkan ülkelerinin geri kalanını kapsayacak şekilde CEFTA'nın genişletilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda 6 Nisan 2006'da, Güney Doğu Avrupa Başbakanları Zirvesi Bükreş'te, CEFTA'nın genişletilmesi konulu ortak bir bildiri kabul etmişlerdir. Yeni genişletilmiş anlaşma 9 Kasım 2006'da Brüksel'de başlamış ve 19 Aralık 2006'da Bükreş'teki Güney Doğu Avrupa Başbakanları Zirvesi'nde imzalanmıştır. Anlaşma 26 Temmuz 2007'de Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Moldova ve Karadağ için, 22 Ağustos'ta Hırvatistan için, 24 Ekim'de Sırbistan ve 22 Kasım 2007'de Bosna-Hersek için yürürlüğe girmiştir. CEFTA'nın ana hedefleri ise; (i) Uluslararası mal ve hizmet ticaretini genişletmek, (ii) doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek, (iii) CEFTA ülkeleri arasındaki dış ticaret engellerini ortadan kaldırmak, (iv) Fikri mülkiyet haklarının korunmasını sağlamak ve (v) Bölgesel ticaret politikası üzerindeki eğilimleri uyumlaştırmak olarak belirlenmiştir.³²</p>
PAFTA	<p>Avustralya ve Peru arasında Peru-Avustralya Serbest Ticaret Anlaşmasının (PAFTA) 12 Şubat 2018'de imzalanmasıyla birlikte Avustralya, ihracatının dünyadaki en hızlı büyüyen ekonomilerden ve bölgelerden birine kapılarını açmıştır. PAFTA, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Avustralya mallarının yüzde 99'undaki tarifeleri ortadan kaldıracaktır.³³</p>
SAFTA	<p>Singapur-Avustralya Serbest Ticaret Anlaşması (SAFTA), Avustralya'nın Güney Doğu Asya'daki en büyük ticaret ve yatırım ortağı olan Singapur ile ekonomik ilişkinin merkezi bir dayanağıdır. Anlaşma, tarife eliminasyonuna ek olarak, özellikle eğitim, çevre, telekomünikasyon ve profesyonel hizmetler gibi Avustralyalı ihracatçıların pazar erişimini artırmıştır. SAFTA 28 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, müteakip değişiklikler 24 Şubat 2006, 13 Şubat 2007, 11 Ekim 2007, 2 Eylül 2011 ve son olarak 1 Aralık 2017 tarihlerinde yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikler, iki ülke arasındaki mal, hizmet ve yatırım akışını artırarak ve işbirliği alanlarını geliştirerek ekonomik bağları güçlendirmiş ve daha da dinamik bir ikili ortaklık oluşturmuştur. 1 Aralık 2017 tarihindeki değişikliklerle beraber Singapur ve Avustralya şirketleri, birçok sektörde birbirlerinin pazarlarına daha fazla erişim sağlamışlardır. Bu tarihten itibaren menşe kuralları geliştirilmiş, tarife dışı engeller azaltılmış, devlet ihaleleri sözleşmelerine ve hizmet sektörlerine erişim sağlanmış, yatırım kolaylığı ve iş adamlarının geliştirilmesi hareketliliği temin edilmiştir.³⁴</p>

³² Bujar MAXHUNI. The Impact of CEFTA Agreement on its Members' Export Flows. Master Thesis, Rotterdam. 2017.

³³ Fell JAMES. Peru-Australia Free Trade Agreement, Agricultural Commodities. No. 1. 2018.

³⁴ MTI. Key Benefits of the Upgraded Singapore-Australia Free Trade Agreement, Singapore and Australia Ratify Upgraded Free Trade Agreement. 2017.

GAFTA

Arap ülkeleri arasındaki mal ticaretini tamamen serbest bırakmayı amaçlayan GAFTA, 14 ülkeyi (Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus ve Birleşik Arap Emirlikleri) kapsayan çok taraflı bir ticaret anlaşması olup 1 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki yıllarda Cezayir, Ürdün, Filistin ve Yemen’de ticaret bölgesine katılmıştır. Yapılan anlaşma kapsamında Ocak 1998’den başlayarak on yıllık bir dönemde GAFTA’nın kurulması, Arap ülkeleri arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin teşvik edilmesi ve Ortak Pazar Örgütü’nün kurduğu yeni kurallarla ilgili olarak üçüncü ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ticaret anlaşması, üye ülkelerde ticarete konu olan mallar üzerindeki gümrük vergisi ve gümrük dışı engelleri tedricen azaltma (yıllık %10) yöntemini kullanarak bu vergileri ve tarife dışı engelleri tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.³⁵

CISFTA

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bu yana önerilen Bağımsız Devletler Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (CISFTA), Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Moldova ve Ermenistan tarafından 18 Ekim 2011 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma, ülkeler arasındaki mevcut ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarının yerini almıştır. İlk başta, anlaşma sadece Rusya, Belarus ve Ukrayna tarafından onaylanmış olup 2012 yılı sonunda Kazakistan, Ermenistan ve Moldova, Aralık 2013’te Özbekistan, Ocak 2014’te Kırgızistan ve Mart 2016’da Tacikistan onaylamayı tamamlamıştır.⁷

Serbest ticaret anlaşmalarına bakıldığında bu anlaşmalar iki ülke arasında yapılabildiği gibi ülke grupları arasında da gerçekleştirilebilmektedir. Hatta anlaşmaya taraf olan ülkelere sonradan başka bir ülke ilave edilebildiği gibi anlaşma taraftarı olan ülkelere ayrılan da olabilmektedir. Serbest ticaret anlaşmalarının hepsinde asıl amaç genellikle ülkeler arasındaki vergi ve tarife dışı engelleri kaldırarak dış ticareti geliştirmek olmuştur.

3-TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI ve PERFORMANS DEĞERLEMESİ

Rekabetin giderek arttığı uluslararası ticaret ortamında, yeni pazarlara vergisiz olarak ulaşmak önemli bir avantaj olarak görülmekte olup serbest ticaret anlaşmaları vergisiz olan bu

pazarlara ulaşmada önemli bir yere sahip olduğu için Türkiye’nin gerek AB ile yaptığı Gümrük Birliği’nden kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirmesinde gerekse ihracata dayalı büyüme stratejisini gerçekleştirmesinde STA’lar önemli bir dış ticaret politikasıdır.³⁷ Türkiye’nin taraf olduğu serbest ticaret anlaşmalarından bazıları yürürlükte iken diğerlerinin ise bir kısmının müzakere süreci tamamlanmış iken geri kalan kısmının müzakere süreçleri hala devam etmektedir.

Türkiye’nin Yürürlükte Olan STA’ları

Türkiye, bugüne kadar 34 STA imzalamış olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle akdedilmiş olan 11 STA, bu ülkelerin AB üyelikleri nedeniyle feshedilmiştir. Geriye kalanlardan 21 STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Morityus,

³⁵ Esaam Al TAMIMI. Is It The Right Time for An Arab Free Trade Agreement?. 2014. <https://www.tamimi.com/law-update-articles/is-it-the-right-time-for-an-arab-free-trade-agreement/>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.

³⁶ Marcus GONCALVES ve Erika Cornelius SMITH. The Commonwealth of Independent States Economies: Perspectives and Challenges, Business Expert Press. 2017.

³⁷ İpek TÜR ve Betül GÜR. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretindeki Yeri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series. 2016. s.10.

Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları ve Singapur) ise hâlihazırda yürürlükte. Öte yandan, Lübnan ve Kosova ile yapılan STA'lar iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecek olup Gana STA'sının ise yakın zamanda imzalanması hedeflenmektedir. Bunlara ilaveten Türkiye ile Güney Kore arasındaki STA kapsamında 26 Şubat 2015 tarihinde imzalanan "Yatırım

Anlaşması" ve "Hizmet Ticareti Anlaşması"nın iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girmeleri öngörülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin taraf olduğu EFTA, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Gürcistan STA'larının kapsamının genişletilmesine yönelik müzakereler yürütülmekte olup³⁸ Tablo 4'de Türkiye'nin yürürlükte olan STA'ları ve yürürlüğe giriş tarihleri belirtilmiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin Yürürlükte Olan STA'ları ve Yürürlüğe Giriş Tarihleri

No	Türkiye'nin Yürürlükte Olan STA'ları	Yürürlüğe Giriş Tarihleri	No	Türkiye'nin Yürürlükte Olan STA'ları	Yürürlüğe Giriş Tarihleri
1	EFTA	(İsviçre ve Lihtenştayn) ve Norveç ile 1 Nisan 1992, İzlanda ile 1 Eylül 1992	11	Gürcistan	1.11.2008
2	İsrail	1.05.1997	12	Karadağ	1.03.2010
3	Makedonya	1.09.2000	13	Sırbistan	1.09.2010
4	Bosna Hersek	1.07.2003	14	Ürdün	1.03.2011
5	Filistin	1.06.2005	15	Şili	1.03.2011
6	Tunus	1.07.2005	16	Güney Kore	1.05.2013
7	Fas	1.01.2006	17	Morityus	1.06.2013
8	Suriye*	1.01.2007	18	Malezya	1.08.2015
9	Mısır	1.03.2007	19	Moldova	1.11.2016
10	Arnavutluk	1.05.2008	20	Faroe Adaları	1.10.2017
	* Suriye ile Aralık 2011'den bu yana Ortaklık Anlaşması taraflar arasında askıya alınmış bulunmaktadır.		21	Singapur	1.10.2017

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018a.

Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar

Türkiye hâlihazırda üç ülke ile STA müzakerelerini tamamlamıştır. Lübnan ve Kosova STA'ları muhatapların iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecektir. Gana STA'sının ise müzakereleri tamamlanmış olup, yakın bir zamanda imzalanması hedeflenmektedir. Türkiye-Sudan Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması da 24 Aralık 2017 tarihinde imzalanmış olup her iki ülke iç onay süreçlerinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir.³⁹

Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar

17 ülke/ülke grubu ile resmi olarak başlatılmış bulunan STA müzakereleri kapsamında 11 ülke (Ukrayna, Peru, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Pakistan, Japonya, Tayland, Endonezya, Cibuti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ile müzakereler aktif bir şekilde sürdürülmektedir. Müzakere sürecinde olan diğer ülke/ülke grupları (Kamerun, Çad, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, MERCOSUR) ile de söz konusu süreçlerin hızlandırılmasına ilişkin çalışmalar yürütül-

³⁸ TİCARET BAKANLIĞI. Yürürlükte Bulunan STA'lar. 2018a. <http://www.ticaret.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.

³⁹ TİCARET BAKANLIĞI. Müzakereci Süreci Tamamlanan STA'lar Genel Bilgi. 2018b. <http://www.ticaret.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.

mektedir. Söz konusu müzakereler kapsamında mal ticaretine ilaveten Ukrayna ile hizmet ticareti; Peru ve Meksika ile yürütülen müzakerelerde hizmet ticareti ve yatırımlar, Japonya ile hizmet ticareti, yatırımlar ve kamu alımlarına ilişkin fasıllar da görüşülmektedir. Ayrıca, 8 ülke/ülke grubu (ABD, Kanada, Hindistan, Vietnam, Orta Amerika Ülkeleri, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) nezdinde de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur. Buna ilaveten, AB'den ayrılma sürecinde olan İngiltere ile kısa vadede mevcut pazara giriş avantajların korunmasına, orta-uzun vadede ise geniş ve kapsamlı bir STA akdedilmesine yönelik görüşmeler sürdürülmekte olup⁴⁰ Tablo 5 ve Tablo 6'da Türkiye'nin STA yaptığı ülkelerle ithalat ve ihracat performansı gösterilmiştir.

Türkiye'nin yıllar itibariyle STA imzalamış olduğu ülkelerle, her ülkenin kendi içinde STA anlaşma yılı başlangıcı oluşturacak şekilde Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat tutarları ve değişim oranları ve ayrıca tablolarda yine her ülkenin kendi içinde anlaşma yılı ile 2017 yılı arası Türki-

ye'nin bütün ülkelerle yapmış olduğu toplamdaki genel ihracat ve ithalat değişimleri verilmiştir. Bu verilerden görüleceği üzere Türkiye'nin STA yapmış olduğu ülkelerin ihracat ve ithalat artış oranları genel itibariyle Türkiye'nin dış ticaretteki artış oranlarından daha yüksek seyretmiştir. Bu oranlara bakıldığında yapılan STA'ların performansının olumlu olduğu söylenebilir. Nitekim serbest ticaret anlaşmaları kapsamında gümrük vergilerinin ve diğer tarifelerin karşılıklı olarak sıfırlanması ülkeler arasında gerçekleştirilen ticareti olumlu etkilemektedir. Tablo 5'deki veriler değerlendirildiğinde Türkiye'nin STA tarihiyle 2017 yılı arasındaki ihracattaki değişimi, EFTA, Makedonya, Malezya ve Moldova haricinde Türkiye genel ihracattaki değişiminden daha fazla gerçekleştirmiştir. Yapılan bütün serbest ticaret anlaşmaları kapsamında gerçekleştirilen ihracattaki değişim ortalama olarak % 211 artış göstermişken, Türkiye genelinde ihracattaki değişim ise % 143 artış göstermiştir. Yani serbest ticaret anlaşmaları kapsamında Türkiye'nin ihracatı, genel ihracattaki değişimden % 68 daha fazla gerçekleşmiştir.

⁴⁰ TİCARET BAKANLIĞI. Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar. 2018c. <http://www.ticaret.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.

Tablo 5: Türkiye'nin STA Yaptığı Ülkelerle Yıllar İtibariyle İhracat Performansı

Değer: ABD Milyon \$

Anlaşma Yürürlüğe Giriş Yılı	İhracat	1992	1997	2000	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ülkelere Göre Anlaşma Tarihiyle 2017 yılı Arası	
																			STA Yapılan Ülke İhracat Değişim %	Türkiye Genel İhracat Değişim %
1992	EFTA	298	414	324	538	820	1.189	1.327	3.261	4.335	2.416	1.887	2.601	1.662	3.795	6.202	3.267	1.638	450%	967%
1997	İsrail	-	392	650	1.083	1.466	1.529	1.658	1.935	1.522	2.080	2.391	2.329	2.649	2.950	2.698	2.955	3.407	769%	498%
2000	Makedonya	-	-	108	123	162	173	272	296	283	263	299	274	294	348	324	378	360	233%	465%
2003	B.Hersek	-	-	-	63	128	151	445	572	227	224	269	252	274	322	293	309	349	454%	232%
2005	Filistin	-	-	-	-	9	21	21	21	30	40	49	63	76	90	82	94	87	867%	114%
2005	Tunus	-	-	-	-	295	325	530	778	646	714	802	797	892	915	819	911	913	209%	114%
2006	Fas	-	-	-	-	-	551	722	958	599	624	921	1.015	1.192	1.406	1.338	1.469	1.658	201%	84%
2007	Suriye	-	-	-	-	-	-	797	1.114	1.424	1.848	1.610	-	-	-	-	-	-	102%	26%
2007	Mısır	-	-	-	-	-	-	902	1.426	2.599	2.250	2.759	3.679	3.200	3.298	3.125	2.733	2.361	162%	46%
2008	Amavutluk	-	-	-	-	-	-	-	305	273	241	270	256	267	319	287	305	387	27%	19%
2008	Gürcistan	-	-	-	-	-	-	-	-	745	769	1.092	1.253	1.246	1.444	1.109	1.177	1.209	62%	19%
2010	Karadağ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	26	29	29	35	38	52	60	122%	38%
2010	Sırbistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	306	355	381	441	506	492	582	717	134%	38%
2011	Şili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	131	175	219	199	188	217	255	95%	16%
2011	Ürdün	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	506	771	744	907	835	711	682	35%	16%
2013	Morityus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	38	34	36	65	63%	3%
2013	Güney Kore	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	460	470	569	519	584	27%	3%
2015	Malezya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	357	321	286	-20%	9%
2016	Moldova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	262	284	8%	10%

Kaynak: Yazarlar tarafından TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 6: Türkiye'nin STA Yaptığı Ülkelerle Yıllar İtibariyle İthalat Performansı

Anlaşma Yürürlüğe Giriş Yılı	İthalat	Değer: ABD Milyon \$																	Anlaşma Tarihiyle 2017 Yılı Arası	
		1992	1997	2000	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	STA Yapılan Ülke İthalat Değişim %	Türkiye Genel İthalat Değişim %
1992	EFTA	791	1.287	1.155	3.396	4.439	4.522	5.744	6.217	2.790	4.002	5.845	5.238	10.652	5.716	3.138	3.161	7.776	883%	922%
1997	İsrail	-	234	505	459	804	782	1.081	1.447	1.069	1.359	2.057	171	2.418	2.881	1.673	1.386	1.505	543%	381%
2000	Makedonya	-	-	10	27	52	55	55	29	39	52	91	103	81	79	81	83	101	910%	329%
2003	B.Hersek	-	-	-	8	15	9	21	24	52	72	90	111	124	171	250	288	269	3263%	237%
2005	Filistin	-	-	-	-	0,3	0,5	0,7	0,4	0,2	0,6	0,3	0,5	1	2,5	2,3	3,3	4,9	1533%	100%
2005	Tunus	-	-	-	-	117	150	229	365	234	280	249	195	289	196	144	214	206	76%	100%
2006	Fas	-	-	-	-	-	173	198	360	234	396	419	429	572	639	711	918	924	434%	68%
2007	Suriye	-	-	-	-	-	-	376	639	327	662	336	-	-	-	-	-	-	-11%	37%
2007	Mısır	-	-	-	-	-	-	679	942	641	926	1.382	1.342	1.629	1.434	1.216	1.443	1.998	194%	37%
2008	Amavutluk	-	-	-	-	-	-	-	36	5	86	125	98	82	96	50	21	24	-33%	16%
2008	Gürcistan	-	-	-	-	-	-	-	525	285	290	314	180	201	233	223	212	215	-59%	16%
2010	Karadağ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	15	18	12	7	8	23	24	300%	26%
2010	Sırbistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	110	213	206	252	274	238	288	414	276%	26%
2011	Şili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	474	466	405	363	283	234	265	-44%	-3%
2011	Ürdün	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66	95	70	126	128	102	113	71%	-3%
2013	Morityus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	8	7	5	4	-43%	-7%
2013	Güney Kore	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.088	7.548	7.057	6.384	6.608	9%	-7%
2015	Malezya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.339	1.997	3.139	134%	13%
2016	Moldova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	148	181	22%	18%

Kaynak: Yazarlar tarafından TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

4- TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMA SİSTEMİNİN AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1- Türkiye’nin Diğer Ülkelerle Serbest Ticaret Antlaşma Yapmada AB ile Gümrük Birliği Çerçevesinde Yetki ve Sorumlulukları

1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği’ni tesis eden Ortaklık Konseyi’nin 1/95 sayılı Kararı’nın 16. maddesine istinaden; Türkiye ticaret politikasını Birliğin ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla, Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Birliğin tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Bu uyum hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşmalarını kapsayacak biçimde düzenlenmiştir.⁴¹ Türkiye Ortak Gümrük Tarifesi’ni 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla üstlenerek bu yükümlülüğünü otonom rejim noktasında yerine getirmiştir. Türkiye ayrıca bölge içerisinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemi’ne 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla taraf olmuştur. Ortaklık Konseyi Kararının 15. maddesinde öngörülmüş olan ve kendisi için önemli gördüğü tekstil ve otomotiv gibi bazı sektörler için 5 yıllık bir geçiş döneminden sonra 1 Ocak 2001 yılı tarihinden geçerli olmak üzere Ortak Gümrük Tarifesi’ni tam anlamıyla üstlenmiştir. Ortak Gümrük Tarifesi’nin sağlıklı işleyişi ve Türkiye’nin ticaret politikasının AB’nin ticaret politikasına yakınlaştırılması ve uyumunun sağlanmasında en önemli koşullardan biri üçüncü ülkelerle yapılacak STA’lar konusudur. AB’nin tercihli ticaret politikası kapsamında üçüncü ülkelerle imzalanmış

olduğu anlaşmaların Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında Türkiye ile bu ülkeler arasında da imzalanması zorunluluğu 16. maddede belirtilen yükümlüğün kapsamını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, AB’nin STA akdettiği üçüncü ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, sadece AB’nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkelerle STA imzalayabilmektedir. Türkiye’nin AB tarafından imzalanmış STA’ların içeriğini aynen kabul etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilen müzakerelerde ülkenin sanayi ve ticaret politikasının öncelikleri ile ülkenin hassasiyetleri dikkate alınmaktadır.⁴²

4.2- Türkiye’nin Serbest Ticaret Antlaşma Yapma Sistem ve Stratejisinin Dezavantajları

Türkiye’nin mevcutta uyguladığı STA yapma sistem ve stratejisinin dezavantajları 3 maddede izah edilebilir:

AB ile STA yapıp Türkiye ile anlaşma yapmayan ülkeler: STA’ların Türkiye’ye getirdiği asimetric yükümlülük yanında Türkiye’yi zorlayan bir diğer konu da AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile bir STA imzalamamış olan ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları mallarını herhangi bir AB ülkesi üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz olarak sokma olanağına sahip olmalarıdır. Türkiye, aynı şartlara ancak bu 3. ülke ile bir STA imzalaması durumunda sahip olacağından, bu ülkelerin Türkiye ile STA imzalaması konusunda çok da istekli davranmadıkları görülmektedir. Türkiye’nin AB’nin STA yaptığı üçüncü ülkelerle kendisinin de sorunsuz bir şekilde anlaşma yapabilmesi için AB Komisyonu’nun yapılan anlaşmalara Türkiye ile ilgili bir

⁴¹ İrmak ATALAY, Türkiye’nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu. TOBB. 2011. <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/...> Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018.

⁴² Adem DOĞAN ve Ahmet UZUN. “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Sayı 1. 2014. s.331.

madde koyması gerekmektedir. Aksi takdirde bu ülkeler, bir yaptırım olmadığı için Türkiye ile anlaşma imzalamaya yanaşmamaktadırlar⁴³. AB yaptığı STA anlaşmalarına, AB gümrük alanının bir parçası olan Türkiye ile ilgili bağlayıcı nitelikte bir madde koymayı istemediğinden bu sorun çözülememektedir. Ayrıca Türkiye maddesi dikkate alınmak istense bile bu maddenin uygulanması, anlaşma imzalandığı tarihte söz konusu olacağı için, Türkiye'nin ilgili ülke ile müzakerelere çok geç başlamasına neden olabilecektir.⁴⁴

AB'nin kendi yapısına ve vizyonuna göre STA yapacağı ülkeleri seçmesi: AB, kendi ekonomik ve politik önceliklerini dikkate alarak STA'lar akdetmektedir. Türkiye ise AB'nin ortak ticaret politikasına uyum zorunluluğundan dolayı AB'nin STA akdettiği ülkelerle daha sonra serbest ticaret anlaşmaları akdetmektedir. AB'nin üçüncü bir ülke ile STA yapmasından sonra Türkiye'nin de aynı ülke ile bir STA yapması arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşmaktadır. Bu durum Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliği'nin Türkiye aleyhine işlemesine neden olmakta ve sonuçta Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin sorgulanır hale gelmesine yol açmaktadır.⁴⁵

AB'yi takip etme stratejisiyle birlikte kaçırılan diğer pazarlar: Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği kapsamında, AB'nin STA yaptığı ülkeleri takip etme stratejisini uygulaması sonucu diğer ülke pazarlarından çok büyük fırsatlar bir nevi göz ardı edilmektedir. AB'nin kuruluş temelinde

coğrafi, kültürel hatta dini noktalarda ortak unsurların bulunmasından yola çıkılmış ve ortak para birimini kullanmaya kadar ulaşan büyük bir ekonomik entegrasyon oluşturulmuştur. Türkiye'nin ise öncelikle hem coğrafi hem kültürel değerleriyle benzeşen hatta aynı olan diğer ülke pazarlarıyla da STA yapma stratejisinin uygulamaya geçirilmesi son derece elzem konumdur.

4.3-STA Yapılmayan Diğer Ülke Pazarları Açısından Türkiye'nin Değerlendirilmesi

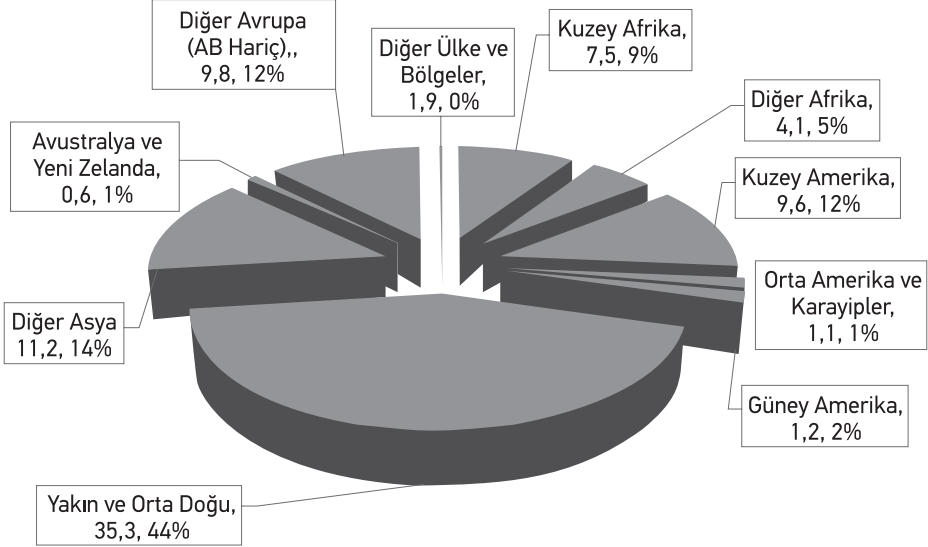
Türkiye Gümrük Birliği kapsamında sadece AB ile ya da serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle ticaret yapmamaktadır. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması yapmayıp da ticaret yaptığı birçok ülke/ülke grubu da mevcuttur. Türkiye'nin AB harici ihracat pazarı tutar ve oranları serbest ticaret anlaşması yapılan ve yapılmayan ülke/ülke grupları kapsamında Şekil 1'de paylaşılmıştır. Şekil 1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin 2017 yılı AB harici ihracat pazar miktarı toplamda 81 milyar dolardır. Türkiye hâlihazırda AB harici pazarda yer alan devletlerle toplamda yaklaşık 15 milyar dolar civarı tutarında olacak bir pazarda serbest ticaret antlaşması yapmış bulunmakta iken serbest ticaret anlaşması yapmaya elverişli ise toplamda 66 milyar dolarlık bir pazar bulunmaktadır. Tabi bu rakamlar sadece ihracat tutarları içindir. İthalat rakamları da eklendiğinde STA yapmaya elverişli ve hâlihazırda yapılmamış olan toplamda 120 milyar dolarlık bir dış ticaret pazarının olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

⁴³ Cem Duna. Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk Dış Dünyasına Etkileri. TÜSİAD. 2008.

⁴⁴ T. Mesut EREN. "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar". Maliye Finans Yazıları. Sayı 98. 2013. s.42-43; Resul TELLİ. "Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması Sürecinde AB-ABD ve Türkiye". İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi. Sayı 3. 2016. s.83.

⁴⁵ Adem DOĞAN ve Ahmet UZUN. a.g.e. 2014. s. 326.

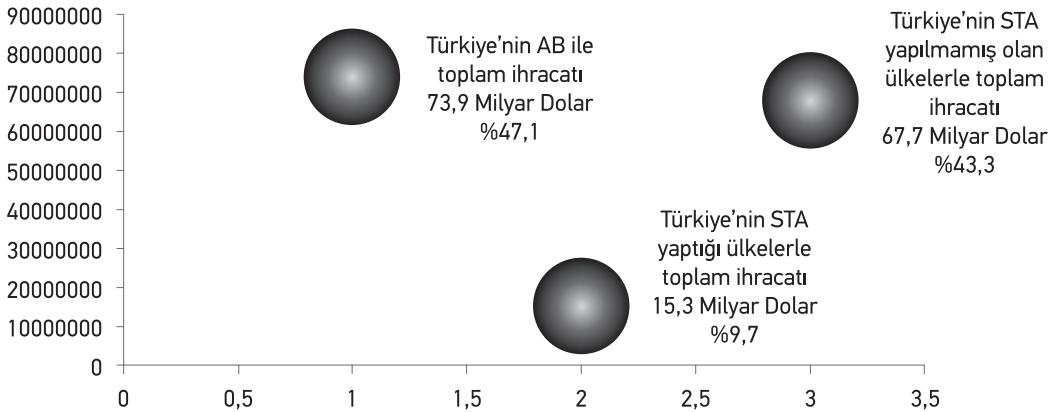
Şekil 1: 2017 Yılı AB Harici Türkiye İhracat Pazar Tutar Ve Oranları (Milyar \$)

Şekil 2'de ise 2017 yılı itibarıyla STA ve AB penceresinden Türkiye ihracat pazar tutar ve oranları yer almaktadır. Şekildeki ihracat pazar tutarları değerlendirildiğinde Türkiye'nin STA yapmadığı ülkelerle olan pazarının STA yapılmış olan pazarından ne kadar büyük olduğu görülmektedir. STA yapılmayan ülkelerle STA yapı-

ması durumunda bu pazar tutarının daha da artacağı düşünülmektedir. Çünkü ülkeler arasında gerçekleştirilen ticarete STA yapılması durumunda var olan gümrük vergileri ve diğer tarife dışı engeller ya tamamen kaldırılacak ya da tedariciden kaldırılması öngörülmektedir. Bu durumda ticarete bir engel olan vergi ve tarife dışı engeller olmayacağından pazar daha da genişleyecektir.

Şekil 2: 2017 Yılı STA ve AB Penceresinden Türkiye İhracat Pazar Tutar ve Oranları

Bunun yanında bazı kuruluşlar bazında ihracat rakamlarını değerlendirecek olursak; Türkiye 2017 yılında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne üye olan ülkelere 15 milyar dolar, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkelere 8 milyar dolar, Bağımsız Devletler Topluluğuna 9 milyar dolar, Türk Cumhuriyetlerine 4 milyar dolar, İslam İşbirliği Teşkilatına ise 45 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Burada özellikle İslam İşbirliği

Teşkilatı'nın pazar büyüklüğü dikkat çekicidir. İslam İşbirliği Teşkilatında, Türkiye harici 56 üye devlet bulunmakta olup Türkiye'nin bunlardan sadece 8'i ile (Filistin, Tunus Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Ürdün, Malezya) serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Türkiye'nin üyesi olup da STA yapmadığı İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin 2017 yılındaki toplam ithalat hacmine (Milyar \$) Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin STA yapmadığı İslam İşbirliği Teşkilatı Üyeleri 2017 Yılı İthalat Hacmi

Ülke	2017 Yılı Toplam İthalat	Ülke	2017 Yılı Toplam İthalat	Ülke	2017 Yılı Toplam İthalat
Birleşik Arap Emirlikleri	268	Bahreyn	10,4	Benin	2,9
Endonezya	157	Fildişi Sahili	9,6	Çad	2,8
Suudi Arabistan	131	Azerbaycan	8,6	Brunei	2,7
Pakistan	58	Afganistan	7,7	Tacikistan	2,7
Bangladeş	53	Yemen	7,1	Togo	2,5
İran	47	Senegal	6,7	Maldivler	2,4
Cezayir	46	Sudan	6,1	Gabon	2,3
Nijerya	45	Türkmenistan	6,0	Moritanya	2,3
İrak	41	Mozambik	5,7	Nijer	1,7
Kuveyt	33	Uganda	5,4	Guyana	1,6
Katar	30	Kamerun	5,3	Surinam	1,3
Kazakistan	29	Gine	5,0	Sierra Leone	1,1
Umman	27	Mali	4,7	Cibuti	0,9
Lübnan	20	Kırgızistan	4,5	Gambiya	0,6
Özbekistan	12	Burkina-Faso	3,4	GineBissau	0,3
Libya	12	Somali	3,3	Komorlar	0,2
Toplam : 1.136.850 (1,1 Trilyon Dolar)					

Kaynak: WTO <http://stat.wto.org> ve Trademap <https://www.trademap.org> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018).

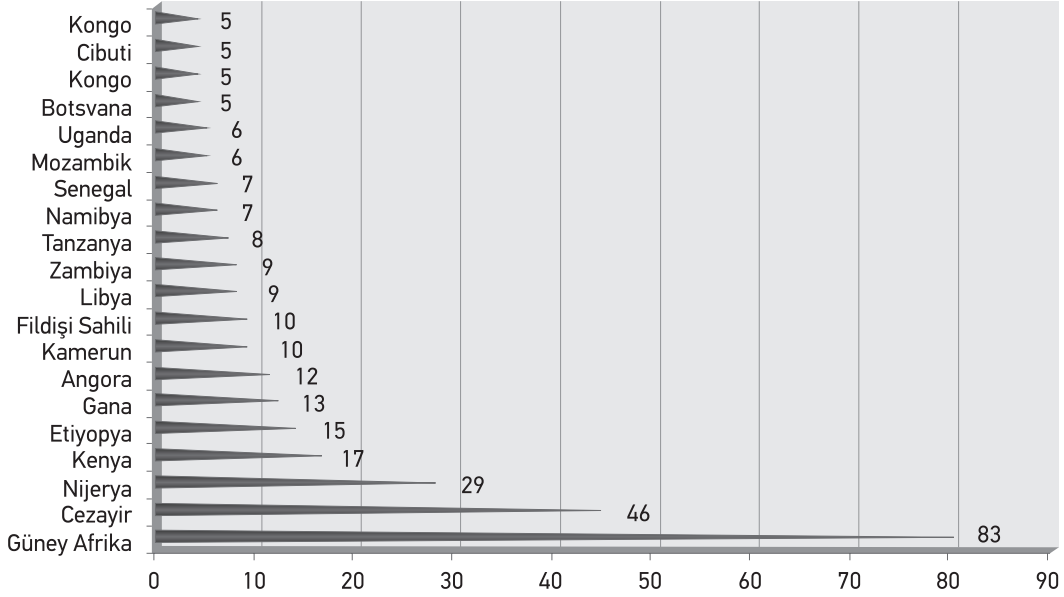
Tablo 7'de görüleceği üzere Türkiye'nin STA yapmadığı İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkelerin bir yıldaki toplam ithalat potansiyeli yaklaşık 1,1 Trilyon dolardır. Bu verilerde pazarın muazzam derecede büyük olduğunu açıkça göstermektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin haricinde Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan'ın bir açıklamasında belirttiği "Hedefimiz önümüzdeki yıllarda dünyada

esen korumacılık ve içe kapanma rüzgârlarının tersine Türkiye-Afrika ilişkilerini geliştirmektir" hedefinden yola çıkılarak Afrika kıtası pazarının irdelenmesinde de fayda bulunmaktadır. Şekil 3'de Türkiye'nin STA yapmadığı Afrika kıtası ülkelerinin 2017 yılı toplam ithalat hacimleri yer almaktadır. Afrika Kıtası 2017 yılı toplam ithalat hacmi 492 milyar dolardır. Bu tutarın 137 milyar dolarını Tür-

kiye'nin STA yaptığı ülkeler oluşturmakta iken 355 milyar dolarlık bir ithalat potansiyelini STA yapmadığı kesim oluşturmaktadır. Bunun 300 milyar

dolarını oluşturan ilk 20 ülke ve potansiyelleri Şekil 3'te gösterilmiş olup burada da büyük bir pazar payının olduğu görülmektedir.

Şekil 3: Türkiye'nin STA Yapmadığı Afrika Kitası Ülkeleri (İlk 20) 2017 Yılı İthalat Hacmi (Milyar \$)

Kaynak: Trademap <https://www.trademap.org> (Erişim Tarihi: 14. 10. 2018).

SONUÇ

Ticaret kavramının; teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın tek bir pazar haline gelmesi yani küreselleşme olgusuyla birlikte son yüzyılda hızla değişmesiyle, bu kavramın etrafında şekillenen diğer bütün olgular da değişmiş ve gelişmiştir. Ülkeler birbirleriyle eskiye nazaran daha ziyade işbirliği yapma ve entegrasyonel faaliyetlerde bulunma zorunluluğu içine girmiştir. Bu sebeple devletlerin birbirleriyle olan ticaretlerini kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bütün unsur ve etkilere bütün ilgili merci ve kurumlarca had safhada özen gösterilmekte, dikkatle değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de dış ticarete son yıllarda ziyadesiyle önem vermeye çalışmakta bu bağlamda bazı adımlar atma gayreti içine girmektedir. Bunlardan en önemlilerinden olan AB'ne üyelik sürecidir. Üyelik süreci yıllar süren çabalar sonucu istenilen seviyeye gelmese de, 1996 yılın-

da AB ile gerçekleşen Gümrük Birliği Türkiye dış ticaretinde çok önemli bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. Çünkü AB ile Gümrük Birliği sadece AB ile ticari ilişkilerimizi şekillendirmek ile kalmamış, diğer devletlerle de ticari ilişkilerimizi belirlemede ve yönetmede etken bir unsur olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Diğer devletlerle ticari ilişkilerimize çok büyük etkisi olan diğer bir unsurda Serbest Ticaret Anlaşmalarıdır. Türkiye'nin STA stratejisinde AB ile Gümrük Birliği unsuru dominant bir şekilde etken olması konumuyla, dikkatle üzerinden durulması ve değerlendirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'nin STA yapma stratejisi hâlihazırda AB'ni takip etme üzerine kurulmuştur. Bu noktada bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bunlardan ilki bazı devletlerin AB ile STA yapma sonrasında Türkiye ile STA yapmak istememesi ve sonrasında AB ile ortak gümrük tarifesi uy-

gulama zorunluluğumuzun bulunması hasebiyle bu ülkelerin Türkiye ile yaptığı ticarete haksız rekabet durumunun ortaya çıkmasıdır. İkinci sorun AB'nin kendi iç dinamikleri ve vizyonu doğrultusunda STA yapacağı ülkeleri belirlemesi ve bu seçim kriterlerinin Türkiye ile uyuşmamasıdır. Üçüncüsü ise Türkiye'nin STA yapmada AB'yi takip etme stratejisi sonucu diğer devletlerle olası ticaret fırsatlarının değerlendirilmemesidir.

STA yapılmayan bu devletlerin ticaret hacimlerine örnek olarak 2017 yılı için İslam İşbirliği Teşkilatının 1,1 Trilyon dolarlık ithalat hacmi ile Afrika kıtasın 355 Milyar dolarlık ithalat hacmi verilebilir. Hâlihazırda yürürlükte olan STA gerçekleştirilen ülkelerin 2017 yılı toplam ihracatımızdaki oranı %10 civarındadır. STA gerçekleştirdiğimiz bu ülkelerle yıllar itibariyle ticaret hacmi artış oranımız genel ticaret hacmi artış oranımızdan fazla olsa da, oluşturduğu dezavantajlar sebebiyle STA yapmada AB'yi izleme stratejisinden vazgeçilip genel potansiyel olarak diğer pazarlara hızla açılma konuları ivedilikle değerlendirilmelidir. Bu noktada AB ile Gümrük Birliğinden çıkılıp, AB ile de STA yapma stratejisi benimsenmesinin, ardından tamamen bağımsız şekilde kendi iç dinamiklerimiz ve vizyonumuz doğrultusunda STA yapma stratejisinin belirlenmesinin ve akabinde bu strateji doğrultusunda Türkiye'nin STA yapmak için müzakere süreci başlattığı ve başlama girişiminde bulunduğu süreçlerin de yeniden değerlendirilmesinin uygun olacağı gayet aşikâr olarak ortadadır. Zira AB ile Gümrük Birliği bağlamında STA yapma konusu, Türkiye için şu anda fırsattan ziyade engel konumundadır. Bu stratejinin hızla değişmesinde fayda görülmektedir. Daha sonra atılacak adım ise yukarıda belirttiği üzere diğer ülkelerle de kendi iç dinamiklerimiz doğrultusunda bir strateji belirleyip STA yapmak şeklinde olmalıdır. Çünkü diğer ülkelerle yapılacak STA'lar dış ticarete engel olarak görülen gümrük vergilerinin karşılıklı kaldırılması anlamına geleceğinden ihracat ve it-

halat eğilimlerinin daha da fazla artacağı anlamına gelmektedir. Yani Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında, taraflar arasında gerçekleştirilecek gümrük vergilerinin, eş etkili vergilerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması ile yatırımlar ve fikri mülkiyet hakları gibi alanlarda ortak kuralların tesisi sayesinde ticaretin akışı kolaylaşacak, ölçek ekonomilerine yol açarak maliyet düşüşü ve kaynak verimliliği sağlanacak, dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücü artacak, böylelikle de ülkelerin üretim, dış ticaret ve refah düzeyi üzerinde ciddi ölçüde pozitif etkiler oluşacaktır.

KAYNAKÇA

- AB-TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TİCARİ İLİŞKİLER RAPORU (2015). Report of The Senior Officials Working Group (SOWG) on The Update of The EU-Turkey Customs Union and Trade Relations, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncellenme-sureci/gumruk-birligi-neden-guncelleniyor>, Erişim Tarihi: 03 Ekim 2018.
- AK, M. (2018). Yeniden Yapılandırılan Sağlık Bakanlığı'nda Değişen İnsan Kaynakları Uygulamaları, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 62-78.
- ALKAN, U. (2015). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği Alanı'na Tarımsal Ürünlerin Dâhil Edilmesinin Hukuki Rejimi ve Muhtemel Etkileri, AB Uzmanlık Tezi.
- ATALAY, İ. (2011), Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu, TOBB, <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Do-kumanlar/...> Erişim tarihi: 15 Ekim 2018.
- BAHÇEKAPILI, K. (2006). Gümrük Birliği Teorisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

- CHACHOLIADES, M. (1990). International Economic, McGrawHill Inc, New York.
- ÇAĞLAYAN, M. H. (2016). Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi SBE, Adana.
- ÇAK, D. ve ÇAK, M. (2007). Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- DEMİREL, H. (2003). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği ve Kıbrıs Problemi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta.
- DOĞAN, S. ve KAYA, S. S. (2011). Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinin Ülke ve Fasıl Bazlı Yoğunlaşma Analizi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 14, 1-18.
- DOĞAN, A. ve UZUN, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(1), 325-344.
- DUNA C. (2008). Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk Dış Dünyasına Etkileri. TUSİAD.
- EREN, T. M. (2013), Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar, Maliye Finans Yazıları, Yıl, 27, Sayı, 98, Ocak, 26-47.
- EUROPEAN DOCUMENTATION (1983). The Customs Union, Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- GONCALVES, M. ve SMITH, E. C. (2017). The Commonwealth of Independent States Economies: Perspectives and Challenges, Business Expert Press.
- GÖÇMEN, İ. (2016). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:15, No:1, 85-115.
- HALICIOĞLU, F. (1997). Avrupa Birliği'nin Genişlemesinin Türkiye'nin Statik Toplumsal Refahı Üzerindeki Etkileri: Ex-Post ve Ex-Ante Bir Analiz, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 37, 283-296.
- HARTLER, C. ve Laird, T. (1999) The EU Model and Turkey: A Case for Thanksgiving?, Journal of World Trade, 33(3), 147-165.
- İSTANBUL İHRACATÇI BİRLİKLERİ (2010). Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Kılavuzu, www.iib.org.tr
- JACKSON, K. (2007). Assessing the Turkey-EU Customs Union: Shallow and Deep Integration, Paper Presented at the European Trade Study Group Conference.
- JAMES, F. (2018). Peru-Australia Free Trade Agreement, Agricultural Commodities, Vol. 8, No. 1, 18-19.
- KARLUK, R. (1996). Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: İstanbul.
- MAXHUNI, B. (2017). The Impact of CEFTA Agreement on its Members' Export Flows, Master Thesis, Rotterdam.
- MCBRIDE, J. ve SERGIE, M. A. (2018). NAFTA's Economic Impact, <https://www.cfr.org/backgrounder/naftas-economic-impact>, Erişim Tarihi: 05 Ekim 2018.
- MIRUS, R. ve NATALIYA R. (2000). Economic Integration: Free Trade Areas vs. Customs Unions", <http://www.business.ualberta.ca/Centres/WCER/Publications/Other/~media/business/Centres/WCER/Documents/Publications/OtherPublications/NAFTA/NAFTArylska.ashx>.
- MTI (2017). Key Benefits of the Upgraded Singapore-Australia Free Trade Agree-

- ment, Singapore and Australia Ratify Upgraded Free Trade Agreement.
- SEZER, Ö. ve AK, M. (2017). Bilgi Çağında İnsan Kaynakları Yönetiminin Değişen Fonksiyonları, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 205-226.
 - ŞENTÜRK, M. (2014). Gümrük Birliği Üyeliğinden Günümüze Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 127-142.
 - TAMIMI, E. (2014). Is It The Right Time for An Arab Free Trade Agreement?, <https://www.tamimi.com/law-update-articles/is-it-the-right-time-for-an-arab-free-trade-agreement/>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.
 - TEMİZ, D. (2009). Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu?, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No:1, 115-138.
 - TİCARET BAKANLIĞI (2018). Gümrük Birliği Neden Güncelleniyor?, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncellenme-sureci/gumruk-birligi-neden-guncelleniyor>, Erişim Tarihi: 03 Ekim 2018.
 - TİCARET BAKANLIĞI (2018a). Yürürlükte Bulunan STA'lar, <http://www.ticaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.
 - TİCARET BAKANLIĞI (2018b). Müzakereci Süreci Tamamlanan STA'lar Genel Bilgi, <http://www.ticaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.
 - TİCARET BAKANLIĞI (2018c). Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar, <http://www.ticaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.
 - TOKATLIOĞLU, M. Y. (2005). Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 46-72.
 - RHODES, C. WARD, M. MILLER, V. ve GOWER M. (2018). The European Free Trade Association, House of Commons Library.
 - TEKİN, M. ve SAYIN, A. A. (2017). Lojistik Faaliyetlerde Satınalma Faaliyetinde Karşılaşılan Riskler Ve Perakende Sektöründe Uygulaması, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 10, 545-569.
 - TELLİ, R. (2016). Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması Sürecinde AB-ABD ve Türkiye, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 81-90.
 - TÜR, İ. ve GÜR, B. (2016), Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series*.
 - UÇAK, H. (2010). Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması (Ed: Muhsin Kar), *Avrupa Birliği Dış Ticaret Politikası*, Ekin Yayınevi.
 - VINER, J. (1950), "The Customs Union Issue", *Carnegie Endowment for International Peace*, New York.
 - YÜCEOL, H. M. (1999). Bölgeselleşme Süreci ve Türkiye-AB Gümrük Birliği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 137-143.